

חתונה מאוחרת: הצעירים באיראן ומשבר הנישואים

ד"ר רו צימט

ב-18 באוקטובר 2013 פרסמה צעירה איראנית אלמונית תגובה לפוסט בפייסבוק שפרסם שר החוץ האיראני, מוחמד-ג'ואד זריף, ובו סיפר על רשמיו מסבב שיחות הגרעין, שהתקיים שבוע קודם לכן ב'נבה. הצעירה בת ה-26 פירטה את המצוקות עמן היא מתמודדת בשגרת חייה. היא ציינה כי התארסה לפני שלוש שנים אך בשל בעיות כספיות אינה יכולה להינשא לבן-זוגה, דוקטורנט שאינו מוצא עבודה. "החיים שלנו הרוסים בלי כסף ובלי עבודה", כתבה הצעירה.

עוד סיפרה הצעירה האלמונית כי התקבלה לאחרונה ללימודי תואר שני באחת האוניברסיטאות הטובות בטהראן, אך אינה יכולה לנסוע לעיר שלוש פעמים בשבוע משום שמחיר כרטיסי הנסיעה באוטובוס נמצא מחוץ להישג ידה. "בן-זוגי אינו יכול לתמוך בי ואיני יכולה לקחת כסף מאבי. הלוואות הסטודנטים לא יעזרו לי במיוחד ועדיין לא קיבלתי אותן. פעמים רבות חשבתי לפרוש מהלימודים, אך הרמעות חונקות את גרוני כאשר אני חושבת עד כמה התאמצתי להתקבל [...] איני יודעת אם יש לך ילדים או לא", כתבה הצעירה לשר החוץ, "ואיני יודעת כיצד אתה וילדיך למדתם [...] דמיין לעצמך כיצד זה ללמוד בתנאים הקשים ביותר [...] אני על סף דיכאון".

הצעירה הדגישה כי אינה מעוניינת ברחמים וכל רצונה הוא לדרוש את זכויותיה. "אני איראנית. מדוע במדינתי, שבה משפחתי העניקה חללים ויוצאי צבא, איני זוכה לרווחה? מדוע אני מובטלת? מדוע אין לי תזונה ראויה? מדוע אין לי כסף? מדוע מתייחסים אלי כמו לזבל למרות הציונים והרזומה שלי? האנרגיה הגרעינית הזו – היכן היא? מה ממנה מגיע אלי? האם יעסיקו אותי באנרגיה הגרעינית או את בן-זוגי עם כל הגאונות שלו? חובותינו גדלים ומתרבים. בעונות הקיץ החשמל מנותק כל הזמן, אז היכן הביטחון האנרגטי הזה? אפילו אם הדבר טוב לעתיד המדינה, מדוע אנחנו צריכים להיות הקורבנות? מדוע פיתוח דור העתיד צריך להיעשות על גבי האפר שלנו? במה חטאנו? [...] באיזו שפה אומר לך אדוני, שאיני רוצה את האנרגיה הגרעינית במחיר הנעורים ובמחיר חיי. אני חיה רק פעם אחת. אני רוצה להיות שמחה. די לי בעצב. אני מוכרת את הזכות המוחלטת [לאנרגיה גרעינית], שמישהו יבוא לקנות. אני רוצה בתמורה עבודה, כסף, בית, נדוניה פשוטה וביטוח בריאות".

בסיום מכתבה פנתה הצעירה לשר החוץ בקריאה נרגשת לפעול להסרתן המהירה של הסנקציות הכלכליות שהוטלו על איראן. "אני אומרת לך את זה כדי שתדע, שיש אנשים כמוני שחיים אך מייחלים כל העת למות. עשה משהו על מנת לשים קץ לסנקציות, כדי שהמחירים ירדו, כדי ששכר הדירה יזול, כדי שהמוון יזול, כדי ששוק העבודה יצמח, כדי שהתרופות והטיפול הרפואי לא יעלו במחיר חיי אדם, כדי שנזכה לביטחון ולרווחה. עשה משהו כדי שמישהי כמוני שאוהבת ללמוד, שרק התאמצה בחייה, היתה סבלנית ולא סתה מדרך הישר, לא תסכול ממחלות עצבים בגיל הזה ולא תחשוב כל הזמן לעזוב את הלימודים. עשה משהו כדי שהצעירים יוכלו להתחתן בנוחות [...] רק תזדרזו. אני פוחדת שהדבר לא יקרה בימי חיינו. מספיק עם הסנקציות. מישהו אמר שצריך לחפור קבר עמוק יותר עבור ילדי שנות השמונים, כדי שיהיה בו מקום למשאלות הרבות שהם צריכים לקחת עמם לקבר"¹.

מכתבה של הצעירה עורר זמן קצר לאחר פרסומו תגובות נרגשות רבות מצד גולשים באתרי האינטרנט וברשתות החברתיות באיראן ומוחצה לה. לא בכדי עורר המכתב עניין רב כל כך. הצעירה האלמונית ביטאה בעיני הגולשים את מצוקותיהם של צעירים איראנים רבים על רקע המשבר הכלכלי המחרף בארצם ותחושת הייאוש מפני העתיד הצפוי להם. הקלת המצוקות החברתיות והכלכליות היו מהמטרות החשובות של המהפכה האסלאמית (1979), אך 36 שנים לאחר המהפכה לא הצליחו מנהיגי איראן לספק מענה ראוי למצוקותיהם של אזרחי הרפובליקה האסלאמית, ובעיקר של הדור הצעיר. מצוקות אלה גורמות להעמקת הפער בין הצעירים למשטר ולתפיסות היסוד שלו ומעוררות תהליכים חברתיים המציבים אתגר משמעותי בפני הרפובליקה האסלאמית וערכי המהפכה.

הדור הצעיר באיראן בצל החרפת המשבר הכלכלי

בשל העליה החדה בשיעור הילודה בשנות השמונים מתאפיינת איראן כיום כמדינה בעלת אוכלוסיה צעירה. מאז המהפכה האסלאמית עברה מדיניות תכנון הילודה שינויים מרחיקי לכת. לאחר המהפכה הושעתה התוכנית לתכנון המשפחה, שהונהגה רשמית בקיץ 1967 במטרה להפחית את קצב הריבוי הטבעי של האוכלוסיה. זמן קצר לאחר המהפכה פסק אומנם מכונן המהפכה, איתאללה רוחאללה ח'ומיני, כי אין מניעה דתית להשתמש באמצעי מניעה, אך המועצה המנהלת של תכנון המשפחה פורקה, חלק גדול מהמרפאות לתכנון משפחה נסגרו או צומצמו ואספקת אמצעי המניעה נותרה מוגבלת. לאחר פרוץ מלחמת איראן-עיראק בספטמבר 1980 החלו שלטונות איראן להציג את גודל האוכלוסיה כמקור מרכזי לעוצמה צבאית ולביטחון לאומי. גם מדיניות המשטר לחזק את מעמד המשפחה הובילה לעליה חדה בשיעור הילודה במחצית הראשונה של שנות השמונים עד לקצב של 3.9 אחוזים בשנה.

במחצית השנייה של שנות השמונים גברה ההכרה במשמעותיות הכלכליות והחברתיות של גידול אוכלוסיה בלתי מבוקר, שנתפס כבלם בפני צמיחה כלכלית ופיתוח. בדצמבר 1989 אומצה תוכנית לתכנון ילודה, שנועדה להגביל את מספר ההריונות ואת מספר הילדים במשפחה. מדיניות זו נותרה בעינה עד קיץ 2012,

1 תגובת הצעירה התפרסמה בדף הפייסבוק של שר החוץ זריף, <https://www.facebook.com/jzarif>. לנוסח מכתבה בפרסית, ראו: <http://dalghakirani.blogspot.co.il/2013/10/26-1360.html>

עת הנחה המנהיג העליון, איתאללה עלי האמנהאי, לבחון מחדש את מדיניות תכנון הילודה מתוך כוונה לבלום את תהליך הזדקנותה של החברה האיראנית. על אף הירידה החדה בשיעור הילודה לרמה של 1.27% בשנת 2012, שהושגה בזכות מאמצי הפיקוח של המשטר מסוף שנות השמונים, "המומנטום הדמוגרפי" באיראן הוביל לכניסתם של מיליוני ילידי שנות השמונים למעגל הפריור ולשוק העבודה. במפקד האוכלוסין האחרון שנערך בשנת 2011 נמצא כי אוכלוסיית איראן מנתה למעלה מ-75 מיליון בני-אדם, מתוכם קרוב ל-72% מתחת לגיל 40 וכ-55% מתחת לגיל 30. חלק ניכר מהאחרונים (כ-31.6% מכלל האוכלוסייה) היו צעירים בגיל העבודה (15–30) והיתר ילדים עד גיל 2.15².

בשנים האחרונות ניצבת איראן בפני משבר כלכלי חמור. חלקו נובע מבעיות מבניות במשק האיראני, כגון תלות בהכנסות מנפט, חולשת המגזר הפרטי והיקף שחיתות נרחב, חלקו נובע ממדיניות כלכלית כושלת, במיוחד בתקופת נשיאותו של מחמוד אחמדינז'אד, וחלקו נעוץ בהשלכות הסנקציות הכלכליות, שהוטלו על איראן מצד הקהילה הבינ-לאומית בשל התכנית הגרעינית (והוסרו לאחר הסכם הגרעין). סימני המשבר הכלכלי ניכרים אומנם בקרב כלל האוכלוסייה, אך השפעותיו בולטות במיוחד בקרב הצעירים, בעיקר בשני תחומים מרכזיים: אבטלה ודירור. בסקר שבוצע בשנת 2012 בקרב כ-1,000 צעירים איראנים בגילאי 16 עד 25 נשאלו הצעירים מהם שני האתגרים הדחופים ביותר הניצבים בפני איראן. 41% מהנשאלים ציינו את האבטלה, 28% ציינו נושאי כלכלה בכלל, 19% ציינו את האינפלציה, 8% ציינו יוקר מחיה, 7% ציינו סמים ו-5% ציינו נושאים אחרים.³

קצב הריבוי הגבוה והמיתון הכלכלי הובילו לפער גדל והולך ביכולתו של המשק האיראני לספק מענה לצעירים הנכנסים לשוק העבודה מדי שנה. המדיניות הכלכלית הפופוליסטית של אחמדינז'אד (2005–2013) פגעה, לטענת כלכלנים איראנים, במגזר היצרני והתעשייתי והעמיקה את משבר האבטלה. במקביל הביאה האינפלציה, ששיעורה השנתי הרשמי הגיע ליותר מ-30%, להתייקרות הוצאות הייצור והסבה נזקים כבדים למפעלים רבים. גם הרפורמה במדיניות הסובסידיות שהנהיגה ממשלת אחמדינז'אד הסבה נזקים כבדים לתעשייה, מכיוון שהממשלה לא עמדה בהתחייבותה להזרים 20% מהכנסות הרפורמה לטובת חיזוק המגזר היצרני והביאה בכך לקריסת מפעלים רבים ולהחרפת האבטלה.⁴

משבר האבטלה ניכר במיוחד בקרב צעירים, ובכללם צעירים משכילים. בסוף אוקטובר 2013 עדיין עמד ראש המרכז האיראני לסטטיסטיקה, כי שיעור האבטלה בקרב צעירים בגילאי 15 עד 24 הגיע ל-26% בשנים 2012–2013, שיעור הגבוה פי שניים משיעור האבטלה הרשמי הכולל במדינה, שעמד על 12.2%. אזאר כינה את מצב האבטלה בקרב הצעירים כ"משברי".⁵ שיעור האבטלה בקרב צעירים בוגרי אוניברסיטאות הגיע, לדברי שר העבודה, ליותר מ-40%.⁶ בקיץ 2015 חשף ר"ח של המרכז האיראני לסטטיסטיקה כי שיעור

2 תוצאות מפקד האוכלוסין והדירור לשנת 1390 [2011], אתר המרכז לסטטיסטיקה של איראן, <http://www.amar.org.ir/Default.aspx?tabid=1160>.

3 Youth in Iran: A Story Half Told, Values, Priorities and Perspectives of Iranian Youth", *Young Public Research Paper* 3 Series, no. 1 – Iran (Intermedia, May 2013), <http://www.intermedia.org/wp-content/uploads/Young-Publics-Research-Paper-Series-Iran.pdf>.

4 היומון "תהראן אמרוז", 26 באוקטובר 2013, <http://www.tehrooz.com/1392/8/4/TehranEmrooz/1300/Page/1/>.

5 סוכנות הידיעות "פארס", 25 באוקטובר 2013, <http://farsnews.com/newstext.php?nn=13920802000453>.

6 סוכנות הידיעות "אירנא", 1 בנובמבר 2013, <http://www5.irna.ir/html/1392/13920811/80885984.htm>.

האבטלה בקרב צעירים איראנים בגילאי 15–29 נע בין 15.2% במחוז בושהר ל-48.7% במחוז כהגילוויה ובויר-אחמד. ברוב המחוזות הגיעה האבטלה בקרב צעירים לשיעורים של 20–30 אחוז.⁷

המשבר הכלכלי פגע גם ביכולתם של צעירים רבים לרכוש דירה, בעיקר לנוכח הזינוק החד במחירי הדירות בשנים האחרונות. העדר מענה מספק לביקושים הגוברים לדירות בערים הביא להאמרת מחירי הדירות בשיעור של עשרות אחוזים. הסוציולוגית האיראנית ד"ר אעזם ח'אתם טענה, בהרצאתה בכנס של האגודה האיראנית לסוציולוגיה במאי 2008, כי מחירה של דירה ממוצעת גבוה פי עשרה משכרם של בעלי הכנסה שנתית ממוצעת ופי שלושים משכרם של בעלי הכנסה שנתית נמוכה. הסוציולוג כמאל אטהארי טען באותו כנס כי מחירה של דירה לפני המהפכה האסלאמית היה פי ארבעה מהכנסתה ממוצעת של משפחה. לאחר המהפכה הוא ירד לפי שלושה מהכנסה שנתית ממוצעת, בשנות התשעים עלה לפי שישה עד שבעה מהכנסה הממוצעת ובעשור האחרון עלה לפי עשרה עד שנים-עשר מהכנסה שנתית משפחתית ממוצעת.⁸

לתופעה זו השלכות חברתיות משמעותיות, בעיקר על צעירים שטרם רכשו דירה. הכלכלן ג'ואד סאלחי-אספהאני מצא כי משנות השמונים חלה עליה משמעותית בשיעור הצעירים הנשארים לגור בבית הוריהם. בשנת 1984 התגוררו 33.9% מכלל הצעירים העירוניים בגילאים 25–29 ו-11.8% מהצעירות העירוניות בגילאים אלה בבית הוריהם. בשנת 2008 עלה שיעור הצעירים המתגוררים בבית הוריהם ל-56.2% ואילו שיעור הצעירות שהמשיכו להתגורר בבית הוריהן עלה ל-29.8%.⁹

מצוקתם הכלכלית הגוברת של הצעירים האיראנים הובילה למעורבותם בפשיעה, לרבות שימוש בסמים. בדצמבר 2012 הודה מפקד כוחות ביטחון הפנים, אסמאעיל אחמדי-מוקדם, כי החרפת המשבר הכלכלי ועליית המחירים הביאו להתגברות מעשי הפשיעה, ובעיקר הגניבות.¹⁰ מעורבותם הגוברת של צעירים בפשיעה על רקע המשבר הכלכלי עוררה בשנים האחרונות שיח ציבורי נוקב. כך, למשל, גררה הוצאת הפומבית להורג בראשית 2013 של שני צעירים, שהואשמו בכיצוע שוד מזוין בטהראן, תגובות חריגות בקרב הציבור ובאמצעי התקשורת. השוד, שבוצע בדצמבר 2012, עורר הד ציבורי נרחב לאחר שתועד בסרטון שצולם במצלמת אבטחה והופץ באתרי האינטרנט וברשתות החברתיות. במהלך משפטם טען אחד הנאשמים כי נאלץ לבצע את השוד על מנת להבטיח טיפול רפואי עבור אמו החולה.

הוצאתם להורג של שני הצעירים התקבלה בהסתייגות מצד אורחים רבים, שהאשימו את הממשלה באחריות לפשיעה על רקע כלכלי. במאמר פרשנות שפורסם באתר השמרני "אלף" תחת הכותרת "יצירת אינפלציה גבוהה היא גם סוג של שוד מזוין" נכתב כי מחקרים מצביעים על כך שרוב הגנבים והפושעים הם צעירים מובטלים, שגילם הממוצע הוא פחות מ-25. אף על-פי שאבטלה ועוני אינם יכולים לשמש תירוץ לגניבה, נכתב במאמר, העובדה שרוב השודדים הם מובטלים צריכה להעיר את הכלכלנים הבכירים במדינה משנתם ולהפנות את תשומת לבם לצורך בפתרון משבר האבטלה.¹¹

7 סוכנות הידיעות "תסנים ניוז", 5 בינואר 2016, <http://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/10/15/962500/>

8 אתר האגודה האיראנית לסוציולוגיה, 31 במאי 2008, <http://www.isa.org.ir/node/1070>

9 Djavad Salehi-Isfahani, "Iranian Youth in Times of Economic Crisis", *Iranian Studies*, Vol. 44 (2011), p. 800

10 סוכנות הידיעות "איסנא", 3 בדצמבר 2012, <http://isna.ir/fa/news/91091306507>

11 "אלף", 20 בינואר 2013, <http://alef.ir/vdchx-nzz23nqid.tft2.html?176231>

מצוקתם הכלכלית של הצעירים הביאה במקרים מסוימים לתופעות קיצוניות אף יותר, כגון סחר באיברים. בשנים האחרונות גברה מעורבותם של צעירים בשוק הסחר הבלתי-רשמי באיברים על רקע מצוקת האבטלה ויוקר המחיה. ביולי 2011 אמר חוסין ביגלארי, מנהל אגודת התמיכה בחולי כליות במחוז כרמאנשאה, כי בהעדר הזדמנויות כלכליות עבור צעירים במחוז התרחבה התופעה של צעירים וצעירות, רובם בגילאי 20–30, שמוכנים למכור את כלייתם כדי להבטיח את הכנסתם. לדבריו, צעירים רבים מוכנים לנסוע לערים גדולות ברחבי המדינה, ובעיקר לטהראן, במאמציהם להשיג מחיר גבוה ככל הניתן עבור כלייתם.¹²

צעירים, נישואים וגירושים ברפובליקה האסלאמית

ביטוי בולט למצוקותיהם של הצעירים האיראנים ניכר במשבר החרף אליו נקלע מוסד הנישואים ברפובליקה האסלאמית בשנים האחרונות. משבר זה מתבטא בעליה משמעותית בגיל הנישואים הממוצע ובגידול שיעור הגירושים בקרב זוגות איראנים. אף כי מגמות אלה אינן ייחודיות לאיראן, הרי שברפובליקה האסלאמית הן נתפסות כביטוי לאימוץ אורח חיים מערבי המערער על זהותה הדתית-אסלאמית של החברה האיראנית ועל קדושת מוסד המשפחה. לא ייפלא איפוא כי "משבר הנישואים" ניצב במוקד דיון ציבורי נרחב בתקשורת האיראנית, באקדמיה ובקרב פוליטיקאים ואנשי דת בכירים.

לאחר כינון הרפובליקה האסלאמית נקבע כי גיל הנישואים המינימלי לבנות הוא 9 ולבנים 14. בשנת 2002 אישרה "מועצת שומרי החוקה" להעלות את הגיל הזה ל-13 לבנות ול-15 לבנים, כפשרה עם הצעת חוק, שהוגשה על-ידי המג'לס השישי (1996–2000), שנשלט על-ידי רוב רפורמיסטי, להעלות את גיל הנישואים ל-15 לבנות ול-18 לבנים. בפועל, גיל הנישואים הממוצע לגברים ולנשים גבוה באופן משמעותי. הסוציולוג ד"ר מג'יד אבהרי טען כי בעשור האחרון חל גידול של 27% בגיל הנישואים הממוצע באיראן.¹³ על פי נתוני הארגון לרישום אוכלוסין, גיל הנישואים הממוצע בתשעת החודשים האחרונים של שנת 2015 היה 29 בקרב גברים (לעומת 25.6 בשנת 1996–1997) ו-24 בקרב נשים (לעומת 22.4 באותה שנה). בטהראן עמד גיל הנישואים הממוצע בתקופה זו על 30.1 בקרב גברים ו-26 בקרב נשים. בשכונת שמיראן שבצפון העיר, המאוכלסת בעיקר על-ידי בני המעמד הגבוה, הגיע גיל הנישואים הממוצע ל-32.4 בקרב גברים ול-28.9 בקרב נשים.¹⁴

במקביל מצביעים נתוני הארגון לרישום אוכלוסין על ירידה במספר הנישואים ועל עליה חדה במספר הגירושים. מנתונים אלה עולה, כי בשנת 2010–2011 נבלמה מגמת הגידול בהיקף הנישואים, שאפיינה את איראן החל מראשית שנות התשעים בעקבות סיום מלחמת איראן-עיראק ותחילת שיקומה הכלכלי של המדינה. החל משנת 2012–2013 ניכרת ירידה במספר הנישואים: מ-891 אלף בשנת 2010–2011 ל-724 אלף בשנת 2014–2015. במקביל נרשם בשני העשורים האחרונים גידול של פי ארבעה במספר הגירושים. בשנת 2014–2015 התגרשו באיראן כ-163 אלף זוגות לעומת כ-37 אלף זוגות בלבד בשנת 1996–1997.

¹² "תאבונאכ", 9 ביולי 2011, <http://www.tabnak.ir/fa/news/175856>

¹³ "עצר- איראן", 11 במרץ 2008, <http://www.asriran.com/fa/news/37778/>

¹⁴ "אלף", 12 בינואר, 2016, <http://alef.ir/vdcenx8xfjhfwfi.b9bj.html?323757>

היחס בין נישואים לגירושים בשנת 1996–1997 עמד על 12.7 לעומת 4.3 בלבד בשנת 2014–2015.¹⁵ עליית גיל הנישואים הממוצע במקביל לעליית שיעור הגירושים הביאו לגידול במספר הרווקים באיראן. נתוני משרד הספורט והצעירים מצביעים על כך שבין 25 ל-30 אחוזים מבין הצעירים, שהתגוררו בערים הגדולות באיראן בשנת 2012–2013, היו רווקים. מפקד האוכלוסין של שנת 2011 העלה כי בטהראן לבדה חיו, נכון לאותה שנה, למעלה ממיליון גברים לא-נשואים (רווקים, אלמנים או גרושים) בגילאים 15–39 לעומת כ-790 אלף נשואים ולמעלה מ-840 אלף נשים לא-נשואות בגילאים דומים לעומת מעט יותר ממיליון נשואות.¹⁶ נתוני הארגון לרישום אוכלוסין נכון לראשית שנת 2016 מעידים על כך שלמעלה מ-11 מיליון מקרב הצעירים האיראנים בקבוצת הגיל 20–34 לא התחתנו מעולם ואילו 1.3 מיליון מקרב הגברים מעל גיל 34 והנשים מעל גיל 29 לא התחתנו מעולם.¹⁷ לא בכדי כינה ד"ר מוחמד זאהדי מהמחלקה לעבודה סוציאלית באוניברסיטת עלאמה טבאבאא' בטהראן את העשור הנוכחי כ"עשור הרווקות", והזהיר כי גיל הנישואים הממוצע עלול להגיע עד סוף העשור ל-40 בקרב גברים ול-35 בקרב נשים.¹⁸

חוקרים איראנים הצביעו על קשיים כלכליים, שינוי תפיסתי-ערכי בקרב הצעירים והתרחבות השכלת הנשים כגורמים המרכזיים לעליה בגיל הנישואים הממוצע. ד"ר אבהרי תלה את העליה בגיל הנישואים בעיקר בשיעור אבטלה גבוה, באינפלציה ובמחירי דיור גבוהים, המפחיתים את הרצון להינשא בגיל צעיר, וכן בעליה נמשכת במספר הנשים הלומדות באוניברסיטאות ומעדיפות את המשך לימודיהן על פני נישואים בגיל צעיר.¹⁹ על-פי נתוני המחקר, שבראשו עמד ד"ר אבהרי, אזרח איראני המתגורר בטהראן נדרש להקציב בממוצע 30 מיליון תומאן (כ-9,900 דולרים) כדי להתחתן. רכישת דירה והצורך לשלם נדוניה מהווים מקור דאגה מרכזי עבור צעירים איראנים המבקשים להינשא ורבים מהם מעדיפים, לפיכך, לדחות את נישואיהם לגיל מאוחר יותר.²⁰

באוקטובר 2013 שידרה הטלוויזיה האיראנית עימות טלוויזיוני מיוחד בהשתתפות חוקרים מהאקדמיה ופוליטיקאים, שהוקדש למשבר הנישואים בקרב צעירים ודן בתופעה במבט ביקורתי. רוב המשתתפים בעימות הסבירו את העליה בגיל הנישואים הממוצע בעיקר בסיבות כלכליות, ובראשן משבר האבטלה ומחירי הדיור, ובסיבות תרבותיות הקשורות לאימוץ ערכים תרבותיים מערביים, התרחקות מאורח חיים אסלאמי ואימוץ גישה ליברלית יותר בקרב הצעירים ביחס לקשריהם עם בני המין השני. שר הספורט והצעירים בממשלתו היוצאת של הנשיא אחמדינז'אד, מוחמד עבאסי, טען במהלך העימות כי קשה לקבוע מהם הגורמים התורמים יותר להיווצרות המשבר, אך הוסיף כי הצעירים עצמם מעמידים את הכלכלה בראש הגורמים הללו.²¹

15 שם, שם.

16 פדא, 7 בינואר, 2016, <http://www.fardanews.com/fa/news/479793/>.

17 טוכנות הידיעות "מהר", 1 בפברואר, 2016, <http://www.mehrnews.com/news/3035339/>.

18 "איראן אמרוז", 15 ביולי 2013, <http://www.iran-emrooz.net/index.php/news/46600/>.

19 "עצר- איראן", 11 במרץ 2008, <http://www.asriran.com/fa/news/37778/>.

20 "גויה ניז", 26 בספטמבר, 2009, <http://news.gooya.com/society/archives/094170.php>.

21 "אלף", 12 באוקטובר 2013, <http://alef.ir/vdcizarrtauq2.cbct.html?201602>.

אמירה זו של עבאסי נתמכת במידה רבה בתוצאות מחקר, שבוצע בשנת 2013 על-ידי משרד הספורט והצעירים בקרב 800 צעירים בטהראן בגילאים 18 עד 40. בסקר שנערך במסגרת המחקר ציינו למעלה מ-35% מהנשאלים כי אף שהם רואים בנישואים דבר חיובי, בתנאים הנוכחיים אין ביכולתם להינשא ולהקים משפחה. בעוד שרוב הגברים הרווקים ציינו בעיות כלכליות והכנסה נמוכה כגורמים המרכזיים להחלטתם שלא להינשא, רוב הצעירות הרווקות תלו את הגורם המרכזי לכך ברצונן להמשיך בלימודיהן.²² בכחינות הכניסה לאוניברסיטאות בשנת 2014–2015 59% מקרב הנרשמים היו נשים. מחקרים שנעשו בשנים האחרונות באיראן מצביעים על כך שהלימודים האקדמיים עיכבו כשנתיים עד שלוש שנים בממוצע את גיל הנישואים. במחקר שבוצע מטעם אוניברסיטת טהראן בשנת 2012–2013 בקרב 1,200 נשים רווקות בגילאים 25–44 בחמש ערים באיראן השיבו 21% מהן כי הסיבה המרכזית לרווקותן היא רצונן להמשיך בלימודים.²³

שינוי התפיסות בקרב הצעירים בנוגע למוסד הנישואים מהווה גורם נוסף לעליה בגיל הנישואים. מחקר באוניברסיטת טהראן הצביע על כך ש-90% מהצעירים האיראנים סבורים כי הגיל האידיאלי לנישואים עבור גברים הוא לאחר מציאת עבודה והשגת יכולת כלכלית ראויה, ואילו כ-50% מהצעירים סבורים שהגיל האידיאלי לנישואים עבור נשים הוא לאחר סיום הלימודים האקדמיים והשגת עצמאות כלכלית.²⁴

בשנים האחרונות רווחת באיראן, ובמיוחד בערים הגדולות, תופעה נוספת שזכתה לכינוי "חתונה לבנה": בני זוג המנהלים משק-בית משותף ומתגוררים תחת קורת גג אחת, אך אינם נשואים באופן רשמי ואינם מוכרים כנשואים בעיני החוק. הסדר זה מאפשר להם להימנע מהוצאות החתונה הגבוהות ומספק לנשים דרך נוחה לשמר את עצמאותן הכלכלית ולפטור עצמן מהאפליה הנהוגה בחוק נגד נשים בזמן נישואיהן ובמקרה של גירושין.²⁵ השלטונות והממסד הדתי רואים בכך, כמוכח, ניאוף, אך המשטר נמנע מפעילות אכיפה למיגור התופעה. זאת, ככל הנראה, מתוך הכרה במגבלותיו ומחשש לתגובת נגד מצד הציבור. עם זאת, בשנים האחרונות ניכרים מאמצים מצדו לגייס את אמצעי התקשורת הנתונים לשליטתו להעברת מסרים נגד התופעה.

משבר הנישואים בקרב צעירים הפך בעשור האחרון לנושא מחקר מרכזי בקרב סוציולוגים איראנים. בסוף שנת 2007 קיימה אגודת הסוציולוגים האיראנית כנס מיוחד שהוקדש לנושא, ובו טענה ד"ר אפסר אפשא-נאדרי כי הצעירים האיראנים אינם מעוניינים להתחתן מכיוון שהם אינם אופטימיים ביחס לסיכויי הצלחתם בחיים ומצבם הכלכלי אינו מאפשר הקמת משפחה. היא הוסיפה כי האפשרויות הניצבות בפניהם לקיים יחסי מין מחוץ למסגרת הנישואים, ללא כל התחייבות, תורמות אף הן לעליה בגיל הנישואים, במיוחד לנוכח השינוי התרבותי שחל בגישתם לנושא. גם העליה בשיעור הגירושים באיראן

²² "עצר-איראן", 16 במאי, 2013, <http://www.asriran.com/fa/news/273615/>.

²³ סוכנות הידיעות "מהר", 1 בפברואר, 2016, <http://www.mehrnews.com/news/3035339/>.

²⁴ שם, שם.

²⁵ "Iranian Couples Are Increasingly Living Together Outside of Marriage", *Global Voices*, 9 February, 2016, <https://globalvoices.org/2016/02/09/iranian-couples-are-increasingly-living-together-outside-of-marriage/>.

מגבירה, לדבריה, את החשש בקרב צעירים מפני חתונה והקמת משפחה.²⁶ גם אנשי דת איראנים נוטים לתלות את הסיבות למשבר הנישואין בגורמים כלכליים.²⁷

הדיון הציבורי במשבר הנישואים מעיד על כך שהרפובליקה האסלאמית מאפשרת את קיומו של דיון פתוח וער בסוגיה זו. במסגרת דיון זה ניתן ביטוי לעמדות שונות המבטאות גם הבנה של הגורמים הכלכליים והחברתיים המעוררים את התופעה. ניכר, עם זאת, כי השלטונות נוהגים כך במטרה למצוא פתרונות מעשיים לתופעה הנתפסת כענייהם כמשבר חברתי וערכי עמוק, המהווה איום של ממש על "אורח החיים האיראני והאסלאמי" המיוחל.

התרחבות תופעת הנישואים הזמניים

לעליה בגיל הנישואים ולגידול בשיעור הגירושים נלווית גם עליה חדה בשיעור נישואי ההנאה הזמניים ("מותעה" או "סיע'ה"), המותרים על-פי האסלאם השיעי. תופעת הנישואים הזמניים זוכה לעידוד מצד המשטר כאחת מדרכי ההתמודדות עם הצורך החברתי בקשר בין המינים. בשונה מ"חתונה לבנה", שאינה מעוגנת בהלכה האסלאמית ואינה מוכרת על-ידי הממסד הדתי, נישואים זמניים מאפשרים למעשה מסגרת חוקית ולגיטימית מבחינה דתית לקיום יחסים לפני הנישואים.

בשנת 2009 נרשמה במחוז טהראן לברו עלייה של 28 אחוזים בשיעור הנישואים הזמניים לעומת השנה שקדמה לה. להערכת הארגון לרישום אוכלוסין, השיעור הריאלי גבוה אף יותר, משום שרבים מהזוגות הנישואים באופן זמני אינם טורחים לתעד את המעמד באופן רשמי. בניסיון לעודד רישום נישואים זמניים הצביע בכיר בארגון על כך שהימנעות מרישום נישואים עלולה להוביל לבעיות במקרה של לידת ילדים במהלך הנישואים.²⁸

נתוני הארגון לרישום אוכלוסין מצביעים על עליה של 10% במספר הנישואים הזמניים במחצית הראשונה של שנת 2013–2014 לעומת התקופה המקבילה בשנה שקדמה לה. בסך הכל נרשמו כששת חודשים הראשונים של השנה 146 נישואים זמניים. במחקר שנעשה על-ידי משרד הספורט והצעירים הצביעו 60% מהצעירים על נישואים זמניים כגורם המסייע בהפחתת הבעיות המיניות בחברה ואף כגורם המונע אלימות קשה.²⁹

בינואר 2012 דיווחה התקשורת האיראנית כי הוינוק שחל במחירי הזהב באיראן הביא לעליה בהיקף תופעת הנישואים הזמניים. הסוציולוג ד"ר אמאן-אללה קראאי-מקדם הסביר כי מאחר שהמוהר אותו נדרשים גברים לשלם למשפחת הכלה בעת נישואיהם נקוב בזהב, הרי שעליית מחירי הזהב הביאה לעליה משמעותית גם בגובה המוהר. גברים רבים מעדיפים כתוצאה מכך להימנע מלהינשא במסגרת "נישואים רשמיים" ופונים יותר ויותר למוסד הנישואים הזמניים, שאינו מחייב תשלום מוהר. לדבריו חלה עליה משמעותית גם בהוצאות החתונה, ומשפחות רבות אינן מסוגלות לעמוד בהן. לנוכח מציאות זו מעדיפות

26 אתר האגודה האיראנית לסוציולוגיה, 3 בדצמבר 2009, <http://www.isa.org.ir/node/1219>.

27 סוכנות הידיעות "איסנא", 13 באוקטובר 2013, <http://isna.ir/fa/news/92072113161/>.

28 "פדאד", 12 דצמבר 2009, <http://www.fardanews.com/fa/news/97870/>.

29 סוכנות הידיעות "איסנא", 25 באוגוסט 2013, <http://isna.ir/fa/news/92060301454/62>.

נשים רבות להמשיך ולהתגורר עם משפחותיהן ואילו הגברים מעדיפים להימנע מהקמת משפחות. הסוציולוג הזהיר מפני המשך מגמה זו שעלולה להוביל, לדבריו, למשבר בחיי המשפחה. עלי-אצע'ר כיהאן-ניא, פסיכולוג ויועץ לענייני משפחה, ציין אף הוא כי עליית מחירי הוזהב והתעקשותן של משפחות רבות על מוזהר גבוה לבנותיהן גורמות לגברים רבים להעדיף נישואים זמניים. גובה המוזהר המקובל בקרב משפחה ממוצעת נקבע, לדבריו, על בסיס ערכם של 500-700 מטבעות זהב, ובשל עליית מחירי הוזהב עלה גם גובה המוזהר פי שניים לערך.³⁰

משבר הנישואים כאיום על ערכי החברה האיראנית

לנוכח צביונו האסלאמי של המשטר האיראני נחשבים שלמות המשפחה ומוסד הנישואים כבעלי חשיבות מיוחדת מבחינה ערכית. משבר הנישואים מהווה מבחינת השלטונות והממסד הרתי ביטוי נוסף להשפעתה השלילית הגוברת של תרבות המערב על החברה האיראנית, ובעיקר על הדור הצעיר, ואיום פוטנציאלי על ערכי הרפובליקה האסלאמית. חוקרים ואמצעי תקשורת באיראן הזהירו בשנים האחרונות מפני השלכות משבר הנישואים: מתחים נפשיים ופסיכולוגיים, פגיעה בקצב ריבוי האוכלוסיה והחלשת מוסד המשפחה, הרת והמוסר המיני.³¹

עליית שיעור הגירושים נחשבת כבעיה מיוחדת בחברה האיראנית בשל התפישה השלילית המקובלת בחברה זו ביחס לגרושים בכלל ולנשים גרושות בפרט. ד"ר מצטפא אקלימא, מבכירי העובדים הסוציאליים באיראן, הסביר כי בשונה ממדינות המערב, באיראן נחשבים גירושים כ"אסון". כאשר אישה נפרדת מבעלה היא מאבדת את מעמדה המשפחתי והחברתי. לדבריו, רוב הגברים האיראנים הגרושים אינם מוכנים להינשא מחדש לנשים בוגרות ומעדיפים להתחתן עם נערות צעירות. כתוצאה מכך מתקשות נשים גרושות להינשא מחדש.³²

העליה בגיל הנישואים מעודדת צעירים לקיים יחסי מין טרם הנישואים ומעוררת את חששם של השלטונות והממסד הרתי מפני פגיעה בערכי האסלאם. באוקטובר 2012 פרסם האתר "מליית" כתבת תחקיר על "המהפכה המינית" שעוברת הרפובליקה האסלאמית בשני העשורים האחרונים. הכתבה, שעצם פרסומה משקף את ההכרה הגוברת גם מצד השלטונות בהתפשטות התופעה, דנה בהתרחבות הדרגתית של תופעת קיום יחסי מין לפני הנישואים בקרב צעירים. אם בעבר היתה התופעה מוגבלת לשכבות חברתיות מצומצמות, נטען באתר, הרי שבשני העשורים האחרונים היא התרחבה כמעט לכלל השכבות החברתיות.

השינוי בהרגלי המין של צעירים איראנים אינו מבטא, לטענת "מליית", חיקוי של דפוסי מערביים אלא תגובה לתהליכים המתחוללים בחברה האיראנית בעשורים האחרונים. המהפכה המינית נובעת משינוי גישה בקרב הצעירים ביחס ליחסים אינטימיים. הדור הצעיר אינו רואה עוד בדת אוסף של הנחיות

30 "ח'בר אונליין", 27 בינואר 2012, <http://khabaronline.ir/detail/195918/>.

31 סוכנות הידיעות "מהר", 1 בפברואר, 2016, <http://www.mehrnews.com/news/3035339/>.

32 "תאבנאכ", 27 באוקטובר 2013, <http://www.tabnak.ir/fa/news/353719>.

הלכתיות מחייבות, ובשונה מדור המהפכה הוא גם אינו מייחס משמעות פוליטית להתנהלות מינית. האתר הצביע על ארבעה גורמים מרכזיים הניצבים בבסיס המהפכה המינית באיראן:

א. תהליך העיור: המעבר מהכפר לעיר מאפשר לצעירים רבים להשתחרר מעיניהם הבוחנות של קרובי משפחה ומכרים, ולקיים מערכות יחסים אינטימיות בחופשיות יחסית.

ב. התרחבות התקשורת: אף שבנות ממשפחות מסורתיות חיות תחת פיקוח הדוק מצד הוריהן, אמצעי התקשורת (טלפונים, מסרונים ואינטרנט) מאפשרים להן לנהל קשרים עם בני המין השני בקלות רבה יותר וללא פיקוח.

ג. התרחבות אמצעי התקשורת שאינם ממשלתיים: בשלושת העשורים האחרונים חדרו לאיראן אמצעי תקשורת שאינם ממשלתיים: סרטי וידאו (ולאחר מכן DVD), ערוצי טלוויזיה לווייניים ואינטרנט. אמצעי תקשורת אלה מציגים מודלים שונים של התנהגות מינית וקשרים בין גברים לנשים.

ד. התרחבות ההשכלה הגבוהה: כארבעה מיליון סטודנטים, כ-60% מהם נשים, לומדים באוניברסיטאות ובמוסדות להשכלה גבוהה ולהכשרת מורים באיראן. על אף המגבלות הקיימות על יחסים בין סטודנטים לסטודנטיות (בעיקר באמצעות הפרדה מגדרית בכיתות הלימוד הנאכפת על-ידי רשויות המוסדות להשכלה גבוהה), קשרים ביניהם מתקיימים באופן שוטף ואינם מוגבלים לקמפוס בלבד אלא מתרחבים גם לבתים.

האתר הביא מספר עדויות להתרחבות תופעת קיום יחסי מין מחוץ לנישואים. בשנת 2008 הצהיר עלי-אכבר עזארניא, ראש האגף לתרבות ולחברה בארגון הצעירים הלאומי של איראן, כי 58% מהנשאלים בסקר שערך הארגון הצהירו שקיימו בתקופת צעירותם מערכת יחסים עם אישה. 26% ממערכות יחסים אלה הסתיימו בקיום יחסי מין וב-13% מהמקרים הסתיימו יחסי המין בהריונות בלתי-רצויים שהובילו להפלות. במקביל דיווח מחוז טהראן בשנת 2008 כי תיקים פליליים בגין "שחיתות מוסרית" נפתחו כנגד שלישי מהנשים הגרושות במחוז.

רבים מהצעירים האיראנים מודעים כיום לנושא יחסי המין, סיכם האתר. תפישות דתיות ומוסריות כבר אינן מונעות קיום יחסי מין שלא במסגרת הנישואים וגם צעירים דתיים מוצאים דרכים להתמודד עם המגבלות ההלכתיות בעניין זה. צעירים רבים אינם מתייחסים עוד ליחסי מין לפני הנישואים כטאבו, אינם מתביישים לרבר על הנושא ואף מותחים ביקורת גלויה על המסורות והמגבלות הקיימות בעניין. המהפכה המינית תורמת עוד יותר לעליה בגיל הנישואים, כיוון שהיא מאפשרת לצעירים ולצעירות לנהל חיים עצמאיים ללא צורך להינשא.³³ חיזוק לטענה זו ניתן למצוא בשיח הער המתנהל בשנים האחרונות ברשתות החברתיות, שבו נותנים צעירים וצעירות ביטוי לנושאים מגוונים, ובהם גם יחסים בין המינים.

אסטרטגיות הפעולה של המשטר לנוכח משבר הנישואים

לנוכח תפישת משבר הנישואים כאיום על ערכי היסוד של החברה האיראנית והמשטר האסלאמי רואים שלטונות איראן חשיבות מיוחדת במציאת דרכים שיסייעו בפתרונו. השלטונות מכירים בצורך לספק מענה למצוקותיהם הכלכליות והחברתיות של הצעירים כאמצעי לפתרון המשבר. חבר ועדת החברה של המג'לס, נסראללה תראבי, הציע, למשל, שהשלטונות יפעלו למציאת פתרונות דיור ותעסוקה לצעירים על מנת להקל על משבר הנישואין. הוא קרא לממשלה ולחברה לגייס את כל המשאבים העומדים לרשותן על מנת לפתור את הבעיות הניצבות בפני הצעירים ולאפשר להם להקים משפחה.³⁴

גם הנשיא מחמוד אחמדינז'אד ניסה לקדם פתרונות למשבר הנישואים. אחת מיוזמותיו הראשונות עם היבחרו כנשיא בשנת 2005 היתה להקציב למעלה ממיליארד דולר לקרן "אהבת רוא" (מהר-י רוא), שנועדה לסייע לזוגות צעירים בהשגת עבודה, נישואין ורכישת דירה. בתום כהונתו התברר כי תוכניתו נחלה כישלון חרוץ. בניית רוב הדירות לא הושלמה, ובהעדר תשתיות דיור מספקות גם אלה שבנייתן הסתיימה לא יכלו לאכלס דיירים, שחלקם כבר שילמו את מחירן. השר לפיתוח עירוני בממשלת חסן רוחאני, עבאס-אחמד אח'ונדי, הצהיר זמן קצר לאחר ראשית כהונתה של הממשלה, כי אלפי יחידות דיור הוקמו ללא תשתיות מים, גז וביוב ובמקומות שאינם מתאימים. במאמץ אלף יחידות דיור שנבנו לא הייתה תשתית ראויה למגורים.³⁵ יוזמה אחרת, שאושרה במג'לס (הפרלמנט האיראני) בדצמבר 2005, הייתה חוק לעירוד נישואי צעירים שכלל הקלות, הטבות כספיות ותכניות סיוע שונות. החוק לא מומש בשל חרפת המשבר הכלכלי.³⁶

הכרתם של השלטונות בצורך במענה דחוף למצוקות הצעירים באה לידי ביטוי גם בהצהרותיו של הנשיא חסן רוחאני. עם הקמת ממשלתו בקיץ 2013 הצהיר הנשיא כי הטיפול באבטלת צעירים בכלל, ואבטלת צעירים משכילים בפרט, נמצא בעדיפות עליונה של ממשלתו.³⁷ מאחר שהמאמצים להביא לפתרון משבר הנישואים באמצעות מתן סיוע כלכלי לא עלו יפה פנו השלטונות לדרכי התמודדות חדשות. בקיץ 2007 עורר שר הפנים האיראני, מוסטפא פור-מוחמדי, סערה ציבורית, לאחר שהציע כי המדינה ומוסדות הדת יעודדו את מוסד הנישואים הזמניים. הוא הזכיר כי נישואים זמניים באסלאם נועדו לא רק לספק את צרכיהם של גברים נשואים, העוזבים את בתיהם ואת נשותיהם לתקופה מסוימת, כי אם גם את צרכיהם המיניים והרגשיים של צעירים, שאינם יכולים להינשא.

ההצעה עוררה ביקורת חריפה, בעיקר מצד חוגים רפורמיסטיים ופעילות למען זכויות הנשים, שהזהירו כי מימושה יוביל לפגיעה במוסד המשפחה ובמעמדן של נשים ואף הגדירו אותה כעידוד זנות ממוסדת. אולם חברי מג'לס ואנשי דת הביעו את תמיכתם בהצעה, בטענה כי עליית גיל הנישואים מעודדת צעירים לקיים יחסים אסורים עם נשים טרם נישואיהם ומשחיתה את החברה. סגן יו"ר ועדת המשפט של המג'לס אף הציע

34 סוכנות הידיעות "פארס", 7 בדצמבר 2008, <http://www.farsnews.com/printable.php?nn=8709170424>.

35 "תסנים", 23 באוקטובר 2013, <http://www.tasnimnews.com/Home/Single/173065>.

36 לנוסח החוק לעידוד נישואי צעירים ראו: [http://msy.gov.ir/parameters/62.193.12.206/modules/cdk/upload/content/general/](http://msy.gov.ir/parameters/62.193.12.206/modules/cdk/upload/content/general/File/legal/-20.pdf).

37 "גרס", 19 באוקטובר 2013, <http://www.rahesabz.net/story/76975/>.

להכניס את הנישואים הזמניים למסגרת תוכנית הלימודים בבתי הספר כדי להרחיב את המודעות למוסד זה ולעודדו בקרב צעירים.³⁸ במקביל לעידוד נישואים זמניים על-ידי גורמים מסוימים בממשל הוקמו בשנים האחרונות מרכזים לייעוץ נישואים במספר ערים ברחבי איראן. ראש ארגון הצעירים הלאומי, חוג'ת אל-אסלאם חאג' עלי אכברי, ציין כי הקמת מרכזים אלה תספק מענה לצרכיהם הבסיסיים של הצעירים בדרךם להינשא.³⁹

לצד זאת ניכרים בשנים האחרונות ניסיונות להטיל מגבלות על צעירים רווקים. במחצית 2008 איים מושל מחוז צפון ח'וראסאן, מוחמד-חסיין ג'האנבח'ש, כי יפטר גברים רווקים המכהנים בתפקידי ניהול במחוז.⁴⁰ זמן קצר לאחר מכן איים גם אחד ממנהלי חברת האנרגיה הגדולה "פארס" כי עובדי חברה שלא יינשאו עד חודש ספטמבר 2008 יפוטרו. לדבריו, נישואים והקמת משפחה הם אחת מאמות המידה להעסקת עובדים בחברה ועל כל הרווקים והרווקות לממש את חובתם הדתית והמוסרית.⁴¹

אחת היוזמות המשמעותיות והיומרות ביותר במסגרת מאמצי השלטונות להתמודד עם משבר הנישואין היא הצעת החוק לעידוד נישואי צעירים, שעלתה על סדר יומו של המג'לס בשנת 2013 ואושרה על-ידי בנובמבר 2015. "התוכנית הכוללת לאוכלוסייה ולקידום המשפחה" נועדה גם לעודד את הילודה בעקבות הנחיית המנהיג העליון, עלי ח'אמנהאי, בקיץ 2012, לעיין מחדש במדיניות תכנון הילודה במטרה לבלום את תהליך הזדקנותה של החברה האיראנית.

שניים מתוך חמשת הפרקים המרכזיים הנכללים בחוק עוסקים במשבר הנישואים. הפרק השני מפרט צעדים להורדת גיל הנישואים: תכניות חינוך והסברה, עידוד העסקת נשים במשרות התואמות את "תפקיד הנשים במשפחה", הקצאת 15% לפחות מתקציבי המחקר במוסדות המחקר למשפחה ועידוד ילודה, הקמת מעונות במוסדות להשכלה גבוהה עבור סטודנטים נשואים ואמהות, מתן עדיפות בתעסוקה במגזר הציבורי והפרטי לאבות, לאחר מכן לגברים נשואים ללא ילדים ולאחר מכן לאמהות, מגבלות חמורות על קליטת רווקים במוסדות חינוך והשכלה גבוהה, הענקת סיוע ממשלתי מיוחד לחיילים וסטודנטים נשואים, מתן הקלות והלוואות בנקאיות לזוגות נשואים בראשית דרכם, וסיוע כדיור לזוגות נשואים, בעדיפות לבעלי ילדים.

הפרק השלישי בחוק דן בצעדים להורדת שיעור הגירושים. צעדים אלה כוללים, בין היתר, הקשחת התנאים למתן אישורים לעובדי הרשות השופטת המוסמכים לדון בסכסוכים משפחתיים, הגברת מעורבותם של ארגונים ממשלתיים, בהם הבסיג', במתן שירותי ייעוץ לזוגות נשואים, מתן הטבות לעורכי דין ולשופטים שישכינו שלום בית וימנעו גירושים, ותכניות חינוך והסברה המעודדות נישואים ומוהירות מפני המצוקה הקשה הנגרמת כתוצאה מגירושים.⁴²

הצעת החוק עוררה ביקורת, בעיקר מצד פעילות למען זכויות הנשים, שהביעו חשש שמא יישומו יוביל להגברת האפליה נגד נשים. את הביקורת החריפה ביותר עורר סעיף 9 בהצעה, המעניק עדיפות להעסקת

38 "פרדא", 13 בדצמבר 2009, <http://www.fardanews.com/fa/news/97957>.

39 "דטא ניוז", 3 בדצמבר 2008, <http://www.rasanews.ir/NSite/FullStory/News/?id=52111>.

40 "מצר-איראן", 9 ביוני 2008, <http://www.asiran.com/fa/news/44630>.

41 "אפתאב ניוז", 2 ביוני 2008, <http://aftabnews.ir/fa/news/76361/>.

42 לנוסח המלא של הצעת החוק ראו: "תסנים ניוז", 16 ביוני 2013, <http://www.tasnimnews.com/Home/Single/78813>.

גברים, נשואים ורווקים, על פני העסקת נשים בכלל ורווקות בפרט. מבקרי ההצעה טענו כי סעיף זה יחריף את מצוקת האבטלה בקרב נשים, ובעיקר משכילות.⁴³ הסוציולוגית שהלא כאזמי-פור הסבירה כי ההצעה אינה מספקת מענה למצוקות החברתיות והכלכליות במדינה, ובראשן העוני והאבטלה, שהן הסיבה העיקרית למשבר הנישואין והגירושים. סעיף 9, לדבריה, יעמיק את האפליה נגד נשים בשוק העבודה, וסותר את מטרותיו המוצהרות של החוק בניצול "חלון ההזדמנויות הדמוגרפי" לפיתוח כלכלי המבוסס על יכולותיהם של הצעירים.

כאזמי-פור טענה כי הצעת החוק מתעלמת ממחקרים המצביעים על התועלת המפוקפקת ביעוץ הזוגי המוצע, והזהירה כי ביטוח של נשים נשואות בלבד ידרדר רווקות רבות אל מתחת לקו העוני. אף שהחוק המוצע עשוי לשפר במקצת את רווחתם של זוגות נשואים, תועלתו בהשגת יעדיו המרכזיים תהיה מוגבלת מאוד, לדבריה, משום שאינו מטפל בבעיות השורש החברתיות, הכלכליות והתרבותיות.⁴⁴

סיכום

בסקר שביצעה חברת "אינטרמדיה" בקרב צעירים איראנים בשנת 2012 ציינו 60% מהנשאלים כי הרפובליקה האסלאמית צריכה לאמץ דרכי חשיבה חדשות כדי להבטיח את עתידה. שליש מהנשאלים בגילאי 16–25 ציינו כי היו עוזבים את איראן לו יכלו.⁴⁵ בינואר 2014 הודה השר למדעים וטכנולוגיה, רזא פרג'י דאנא, כי כ-150 אלף משכילים מהגרים לחו"ל מדי שנה. בטקס לכבוד זוכי אולימפיאדת המדע ה-18 לסטודנטים הוא הגדיר את בריחת המוחות כגורם המרכזי להפסדים כלכליים בקרב מדינות מתפתחות. הוא הדגיש כי איראן אינה מתנגדת ליציאתם של סטודנטים צעירים ללימודים בחו"ל, אך העובדה שרבים מהם אינם חוזרים לארצם, בהעדר תנאים מספקים, מסבה למדינה הפסדים כלכליים משמעותיים.⁴⁶

36 שנים לאחר המהפכה האסלאמית נראה, איפוא, כי מאמציו של המשטר לספק מענה למצוקותיהם הגוברות של הצעירים באיראן לא עלו יפה. בשנת 1999 טען פרופ' צאדק זיבאכלאם, איש אקדמיה מאוניברסיטת טהראן ופרשן פוליטי בכיר, כי הצעירים האיראנים אינם מרוצים ממה שהוריהם השיגו באמצעות המהפכה האסלאמית ותוהים בעבור מה היתה המהפכה.⁴⁷

מצוקותיהם הכלכליות והחברתיות של הצעירים האיראנים ניכרות היטב במשבר הנישואים, ומאמצי

43 סוכנות הידיעות "איסנ'א", 21 באוקטובר 2013, <http://www.isna.ir/fa/news/92072917651>.

44 סוכנות הידיעות "אילנ'א", 30 בספטמבר 2013, <http://ilna.ir/news/news.cfm?id=108911>.

45 Youth in Iran: A Story Half Told, Values, Priorities and Perspectives of Iranian Youth", *Young Public Research Paper* 45 Series, no. 1 – Iran (Intermedia, May 2013), <http://www.intermedia.org/wp-content/uploads/Young-Publics-Research-Paper-Series-Iran.pdf>.

46 *אנתח'אב*, 7 בינואר, 2014, <http://www.entekhab.ir/fa/news/144006>.

47 Scott Peterson, "Tug of War to win Iran's youths", *The Christian Science*, February 5, 1999.

<http://www.csmonitor.com/1999/0205/p6s1.html>.

המשטר האיראני לסייע בפתרונו צפויים להימשך. ללא שיפור משמעותי במצב הכלכלי ספק רב, עם זאת, אם מאמצים אלה יועילו. לנוכח המצוקות הכלכליות, התמורות החברתיות וההשפעה התרבותית המערבית הגוברת בקרב הדור הצעיר ימשיך משבר הנישואים לעורר שיח ציבורי נרחב באיראן ולאתגר את המשטר. בהעדר פתרון למצוקה עשוי הדור הצעיר, סוכן שינוי מרכזי בכל חברה אנושית ובכללה האיראנית, לשוב ולחולל מחאה נוספת שתקרא תיגר על יציבות המשטר.

קיומו של שיח פומבי וער בנוגע למשבר הנישואים באיראן בשנים האחרונות משקף הכרה גוברת מצד הממסד הדתי-שמרני בתופעה המתרחבת ונכונות לדון בה בפתיחות יחסית. המשטר מנסה לספק מענה למשבר הן באמצעות הסברה והינוך, בין היתר תוך שימוש באמצעי התקשורת הנתונים בשליטתו, הן באמצעות חקיקה הן באמצעות נסיון לטפל במצוקה הכלכלית. עם זאת, משבר הנישואים אינו נובע רק ממצוקות כלכליות הניצבות בפני הדור הצעיר אלא גם מחשיפתו הגוברת לתפיסות ערכיות מערביות, בעיקר באמצעות אמצעי התקשורת החדשים והמדירה החברתית. כישלון המשטר בשנים האחרונות לשוב ולעודד ילודה בקרב אוכלוסיית איראן מספק עדות למגבלות כוחו להשפיע על אזרחי המדינה, ובעיקר על הדור הצעיר.

ד"ר רו צימט

עמית מחקר בפורום לחשיבה אזורית,
חוקר במרכז אליאנס ללימודים איראנים
באוניברסיטת תל-אביב.

תחומי מחקר ובתיבה: סוגיות פנים וחוץ
ברפובליקה האסלאמית של איראן.

rzimmt@gmail.com

